

Τὸ πλῆθος νομίζει πὼς ὅταν ἀπορρίπτεις τὶς συμβατικὰς ἀρχάς, ἀπορρίπτεις ὅλες τὶς ἀρχές καὶ γίνεσαι ἀναρχικός· ὑπάρχει καὶ τὸ προηγούμενο ὅτι οἱ θρασεῖς ψευτοδιανοούμενοι χρησιμοποιοῦν τὴν φιλοσοφία γιὰ νὰ ἐπιχρυσώσουν τὶς ἀκάθαρτες πράξεις τους. Ὡστόσο κανένας δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὴν συνείδησή του. Ὑπάρχουν δυὸ ἐξομολογητήρια ὅπου μπορούμε, στὸ ἓνα ἢ στὸ ἄλλο, νὰ ἐξομολογηθοῦμε τὶς πράξεις μας. Μπορεῖς νὰ ἐκπληρῶνεις ὅλα τὰ καθήκοντά σου καὶ νὰ κάνεις τὸ χρέος σου μ' ἓναν ἄμεσο ἢ μ' ἓναν ἀνακλαστικὸ τρόπο. Στὸ ἓνα ἐξομολογητήριο ἀναφέρεις ἂν ἦσουν ἐν τάξει μὲ τὸν πατέρα, τὴ μάνα, τὰ ξαδέρφια, τοὺς γείτονες, τὴν πόλιν σου, ἂν ἦσουν ἐν τάξει ἀκόμα καὶ μὲ τὸ σκύλο ἢ τὴ γάτα σου καὶ ἀνθρωπιέσαι ἂν τοῦτοι ἔχουν κάτι νὰ σε κατηγορήσουν. Μπορεῖς ὅμως ν' ἀγνοήσεις ὅλα αὐτὰ τ' ἀνακλαστικά καθήκοντα καὶ ν' ἀναχωρήσεις «εἰς σεαυτόν». Ἐκεῖ θὰ βρεῖς τὰ δικά σου ἀδυσώπητα αἰτήματα, τὶς ἀπόλυτες ἀξίες. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ ἄρνηση τῆς ὑποταγῆς σὲ πάρα πολλές ὑποχρεώσεις ποὺ λέγονται καθήκοντα. Μονάχα ἂν ἀγνοήσεις τὰ χρέη πρὸς τὸν ἑαυτό σου, μπορεῖς νὰ ἐφαρμόσεις τὸν κοινωνικὸ κώδικα. Ἄν κανένας νομίζει πὼς ὁ ἀτομικὸς νόμος εἶναι νόμος ἐλαστικὸς, ὡς δοκιμάσει ν' ἀκολουθήσει τὶς ἐντολές του.

Καὶ πραγματικὰ πρέπει νὰ ἔχει κάτι τὸ θεϊκὸ ἐκεῖνος ποὺ ἀπορρίπτει τὰ σχήματα τῆς κοινωνικῆς καθηκοντολογίας καὶ τολμάει νὰ ὑπακούσει μονάχα σ' αὐτὸν τὸν ὑπεραυστηρὸ προϊστάμενο, τὸν ἑαυτό του. Πρέπει νὰ ἔχει ἀτρόμητη καρδιά, θεληματικὴ πίστη, ματιὰ καθαρὰ, γιὰ νὰ θέλει νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος, μὲ τόση σοβαρὴ ἀποφασιστικότητα, δόγμα, κοινωνία, νόμος τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ νὰ μπορεῖ νὰ ὑποτάσσεται μὲ καρτερία σὲ τὶς ἀπλὲς ἐσωτερικὲς του ἐπιταγές, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι χρειάζονται σιδερένιους, ἀπ' ἔξω, νόμους!

Ὅταν ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὴν εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει σήμερᾶ ἢ μ' εὐφημισμὸ λεγόμενῃ· κ ο ι ν ω ν ί α, θ' ἀναγνωρίσουμε πόσο ἐπιτάκτικὴ εἶναι μιὰ παρόμοια (ἀτομικὴ) ἠθικὴ. Τὰ νεῦρα καὶ ἡ καρδιά φαίνεται σὰ νὰ ἔχουν ἀποσπαστεῖ ἀπ' τὸ σῶμα μας καὶ ἔχουμε φτάσει στὸ κατάντημα νὰ εἴμαστε μικρόψυχοι καὶ ἀπελπισμένοι κλαψιάρηδες. Φοβόμαστε τὴν ἀλήθεια, φοβόμαστε τὴ μοῖρα, φοβόμαστε τὸ θάνατο, καὶ ὁ καθένας μας φοβᾶται ὅλους τοὺς ἄλλους. Ὁ αἰώνας μας δὲ βγάζει πιά μεγάλες καὶ δυνατὲς προσωπικότητες. Χρειαζόμαστε ἄντρες καὶ γυναῖκες ποὺ θὰ δώσουν καινούργια πνοὴ στὴ ζωὴ καὶ θ' ἀναμορφώσουν τὴν κοινωνία, ὥστόσο οἱ γύρω μας διαψεύδουν ὅλοένα τὶς προσδοκίες μας, δὲν κατορθώνουν νὰ ἐπαρκέσουν οὔτε γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἔχουν φιλοδοξίες δυσανάλογες μὲ τὶς οὐσιαστικὲς δυνάμεις τους, νύχτα καὶ μέρα ἀναδιπλώνουν ἀδιάκοπα τὸ κορμί τους καὶ ἐκλιπαροῦν. Ἡ

ιδιωτική οικονομία μας στηρίζεται στο σύστημα τῆς ἐπαιτείας, οἱ τέχνες μας, οἱ δουλειές μας, ὁ γάμος μας, ἡ θρησκεία μας δὲ διαλέγονται ἀπὸ μᾶς, τίς διαλέγει γιὰ μᾶς ἡ κοινωνία. Εἴμαστε στρατιωτάκια τοῦ σαλονιοῦ. Ἀποφεύγουμε τὴν τραχειὰν ἀμάχη μετὴ μοῖρα, ἐκεῖ ὅπου μονάχα ἀποκτιέται ἡ δύναμη.

Ἄν οἱ νέοι μας τὰ θαλασσώνουν στὰ πρῶτα τους πετάγματα, ἀπογοητεύονται καὶ τὰ βλέπουν ὅλα μαῦρα. Ἄν ὁ νέος ἔμπορος ἀποτύχει σὲ κάποια του ἐπιχείρηση, ἀμέσως λέμε πῶς χρεωκόπησε. Ἄν ἓνας νέος μετὰ πραγματικὴν ἰδιοφυΐα, ἀφοῦ τέλειωσε κάποιο ἀπ' τὰ πανεπιστήμιά μας, δὲ μπόρεσε, μέσα στὸ χρόνο, νὰ διοριστεῖ στὸ κέντρο τῆς Νέας Ὑόρκης ἢ τῆς Βοστώνης, ἀκόμα καὶ στὰ περίχωρά τους, βρίσκουμε πῶς εἶναι πολὺ δικαιολογημένος ν' ἀπελπίζεται καὶ νὰ παραπονιέται σ' ὅλη τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ του. Ἐνῶ τὸ στιβαρὸ παλληκάρι ἀπ' τὸ Νιοῦ Χάμσαϊρ ἢ τὸ Βέρμοντ ποὺ διαδοχικὰ πέρασε ἀπ' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, ποὺ καμὰ τε ψετὴ γῆ του, τὴν καλλιέργησε, ποὺ ἔκανε τὸν πράματευτὴ, ποὺ ἄνοιξε σχολεῖο, ποὺ ἔκανε κι ἓνα φεγγάρι τὸν παπά, ἔβγαλε ἔφημερίδα, μπῆκε στὴ βουλή, στὸ δῆμο κι ἔκανε πλῆθος ἄλλα στὴ μακρὰ ζωὴ του, ποὺ ἔπεφτε πάντα σὰν τὴ γάτα μετὰ τὰ πόδια, ἔ, αὐτὸς ἀξίζει ὅσο κι ἓκατὸ ἀπ' τοὺς ἄλλους, τοὺς κούκλους τῶν πόλεων. Ἀντιμετωπίζει κατὰστηθα τοὺς καιροὺς καὶ δὲ ντρέπεται ποὺ «δὲν ξέρει ἐπάγγελμα», γιὰτὶ δὲν ἀναβάλλει τὴ ζωὴ του, μὰ τὴ ζεῖ. Δὲν τὸν περιμένει μιὰ μονάχα εὐκαιρία, τὸν περιμένουν ἑκατοντάδες. Ἄς βγεῖ ἐπιτέλους ἓνας νέος στωϊκὸς ποὺ θὰ ξαναλευτερώσει τίς δέσμιες δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ τοὺς πεῖ πῶς δὲν εἶναι καμπουριασμένες ἰτιές, κι ὅτι μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ὀρθώσουν τὸ ἀνάστημά τους· πῶς μετὰ τὴν πίστη στὸν ἑαυτὸ τους θὰ κάνουν καινούργιες δυνάμεις νὰ ξεπηδῆσουν ἀπὸ μέσα τους· πῶς ἓνας ἀνθρώπος εἶναι ὁ Λόγος ἐνσαρκωμένος ποὺ ἦρθε στὸν κόσμον γιὰ νὰ χύσει βάλσαμο στὶς πληγὰς τῶν λαῶν· πῶς μετὰ τὸν οἶκτον μας τοῦ προκαλοῦμε κατασχύγη, κι ὅταν τὸν βλέπουμε νὰ πετάει, ὑπακούοντας σὲ μιὰ μυστικὴ φωνή, στοὺς τέσσερις ἀνέμους καὶ νόμους, καὶ βιβλία, καὶ εἰδῶλα καὶ συμβατικότητες, ὡς μὴν τὸν λυπόμαστε, ἀλλὰ νὰ τοῦ δείχνουμε σεβασμὸ καὶ νὰ τὸν εὐγνωμονοῦμε· γιὰτὶ τοῦτος ἐπιχειρεῖ τὴν ἀναστύλωση τῆς ζωῆς καὶ τ' ὄνομά του θὰ χαραχτεῖ στὴν ἱστορία.

Εἶναι εὐκόλο νὰ συμπεράνουμε πῶς μιὰ δυνατὴ αὐτοπεποίθηση — δηλ. μιὰ αἴσθησις τοῦ θεοῦ μέσ' στὸν ἀνθρώπον — πρέπει νὰ φέρει τὸν ἀνεμον τῆς ἐπανάστασις σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπινους θεσμούς: στὴ θρησκεία τους, στὴν ἐκπαίδευσή τους, στὶς ἀσχολίες τους, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, στὶς σχέσεις τους, στὴν ἰδιοκτησίαν τους καὶ τίς ἀπόψεις τους.

Α' — "Ω, τί είδους είναι οί προσευχές τών ανθρώπων! Αυτό που αποκαλοῦνε θρησκευτικό τους καθήκον δὲ χαρακτηρίζεται οὔτε γιὰ τὸ θάρρος του οὔτε γιὰ τὸν ἀνδρισμό του. Ἡ προσευχή τους ἀπευθύνεται κάπου ἔξω καὶ ζητάει μιὰ ξένη συνδρομή νὰ παρουσιαστεῖ μέσα ἀπὸ κάποια ξένη μεσολάβηση, καὶ χάνεται σ' ἀτέλειωτους φυσικοὺς καὶ μεταφυσικοὺς λαβυρίνθους, προσδοκώντας νὰ τελεσφορήσει ἢ μεσίτευση ἢ νὰ συντελεστεῖ τὸ θαῦμα. Προσευχή που ἐκλιπαρεῖ μιὰ συγκεκριμένη παροχή, ἐκτὸς ἀν ἢ παροχή αὐτὴ εἶναι τὸ ἀπόλυτο καλὸ, δηλ. ἡ τελείωση, εἶναι φύλη. Προσευχή εἶναι ἡ θεώρηση τών κοσμικῶν πραγμάτων ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς υπέρτατης ἐποπτείας. Εἶναι ὁ μονόλογος μιᾶς ψυχῆς που θαμπώθηκε ἀπ' τὸ ὄραμα τοῦ κόσμου καὶ πλημμύρισε ἀπὸ εὐφροσύνη. Εἶναι τὸ ἴδιο πνεῦμα τοῦ Θεοῦ που μετατρέπει τὰ υπέροχα ἔργα του σ' ἐκστατικὸ ψέθυρο. "Ὅμως ἡ προσευχή, ὅταν προκαλεῖται ἀπὸ ἰδιοτέλεια, εἶναι υπεξαίρεση καὶ μικρότητα. Προϋποθέτει τὸ διαχωρισμὸ κι ὄχι τὴν ἐνότητα τῆς φύσης καὶ τῆς συνειδήσεως. Μόλις ὁ ἄνθρωπος ταυτιστεῖ μὲ τὸ Θεό, παύει νὰ ζητάει. Προσευχή ὑπάρχει σὲ κάθε πράξη. Προσεύχεται ὁ ξωμάχος ὅταν γονατίζει στὸ χωράφι του νὰ τὸ βοτανίσει, προσεύχεται ὁ κουπολάτης ὅταν σκυμμένος τραβάει κουπὶ — κι ἡ προσευχή τους ἀκτινοβολεῖ κι ἐνώνεται μὲ τὴ φύση, ἃς εἶναι ταπεινὰ τὰ ἔργα τους. "Ὅταν συμβούλεψαν τὸν Καρατάχο, στὸ Μποντούκα τοῦ Φλέτσερ, νὰ ζητήσῃ χρησμὸ ἀπ' τὸ θεὸ Αὐδάτη, ἐκεῖνός ἀποκρίθηκε:

Στὰ ἔργα μας κρύβεται ἡ βουλή του.

Ἡ ἀξιοσύνη μας εἶναι ὁ θεός μας.

Κακὴ εἶναι ἡ προσευχή μας κι ὅταν ἀρχίσουμε νὰ κλαιγόμαστε: Ἀνικανοποίησις ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου λείπει ἡ αὐτοπεποίθησις φανερώνει ἀνάπηρη θέλησις. Δείξτε τὴ συμπόνοιά σας στὶς συμφορές, ἀν μπορεῖτε μὲ τούτη ν' ἀνακουφίσετε τὸν παθὸ ἀν ὄχι, γυρίστε στὴ δουλειά σας καὶ τὸν ἐξυπηρετεῖτε ἔτσι καλύτερα. Ἡ συμπάθεια που δείχνουμε κάνει καλὸ καὶ κακό. Πλησιάζουμε ἐκείνους που κλαῖνε καὶ καθόμαστε δίπλα τους νὰ τοὺς συντροφέψουμε στοὺς θρήνους, ἀντὶ νὰ τοὺς κάνουμε, διοχετεύοντας μέσα τους σὰν ἠλεκτρικὸ ρεῦμα τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ ζωντάνια, νὰ συνέλθουν καὶ νὰ ξανάβρουν τὸν ἑαυτὸ τους. "Ὅταν κρατοῦμε στὸ χέρι μας σφιχτὰ τὴ χαρὰ, κρατοῦμε καὶ τὸ τιμόνι τῆς μοίρας μας. Ὁ ἄνθρωπος που μπορεῖ καὶ τὰ βγάξει πέρα μοιχός του, εἶναι καλόδεχτος ἀνάμεσα στοὺς θεούς. Ὅλες οἱ πόρτες τοῦ εἶναι ἀνοιχτές, ὅλοι γι' αὐτὸν μιλοῦν, τὸν ξεχωρίζουν καὶ τὸν τιμοῦνε. Τὸν ἀγαποῦμε καὶ τὸν θαυμάζουμε ἀκριβῶς γιὰτὶ δὲ

χρειάζεται την αγάπη μας και τὸ θαυμασμό μας. Ἐπιζητοῦμε μὲ κάθε μέσο νὰ μᾶς προσέξει γιατί· ἐκεῖνος ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸν ἔπαινο ἢ τὴν ἀποδοκιμασία μας. Τὸν ἀγαποῦν οἱ θεοὶ γιατί περιφρόνησε τοὺς ἀνθρώπους. «Στὸ θνητὸ πὺ ἐπιμένει», εἶπε ὁ Ζα-ρατούστρας, «οἱ Ἄθνατοι Θεοὶ ἔρχονται βοηθοί».

Ὅπως οἱ προσευχῆς τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀρρώστια τῆς θέ-λησης, ἔτσι κι οἱ δοξασίαι τοὺς εἶναι ἀρρώστια τοῦ μυαλοῦ. Εἶ-ναι σὰ νὰ λένε μ' ἐκείνους τοὺς ἀφρονες. Ἰσραηλίτες: «Μιὰ κι εἶναι αἴριο νὰ πεθάνουμε, τί τὸν χρειαζάμαστε τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ. Μίλησέ μας ἐσύ, ἢ ὅποιος ἄλλος, καὶ θὰ ὑπακούσουμε». Δὲν κα-τορθῶνω νὰ βρῶ τὸ Θεὸ μέσα στὸ διπλανό μου, γιατί Τὸν ἔχει ἀποκλείσει ἀπ' τὸν ναὸ του ὅπου κάθεται καὶ λατρεύει τὸ Θεὸ τοῦ διπλανοῦ του ἢ τοῦ διπλανοῦ τοῦ διπλανοῦ του... Ὅμως κάθε καινούργιο πνεῦμα εἶναι καὶ μιὰ καινούργια ταξινόμηση τῶν πραγμάτων. Ἄν αὐτὸ τὸ πνεῦμα κατέχει ἀσυγῆθιστη δύναμη καὶ πρωτοτυπία, ὅπως τοῦ Λόκ, τοῦ Λαβουαζιέ, τοῦ Χάπτον, τοῦ Μπένθαμ, τοῦ Φουριέ, ἢ ταξινόμηση πὺ ἐπινοεῖ ἐπιβάλλεται στοὺς ἄλλους, καὶ νὰ! παρευθὺς ἕνα καινούργιο σύστημα γεννιέ-ται. Κι ἡ χαρὰ τοῦ προσήλυτου εἶναι τόσο μεγαλύτερη ὅσο πιὸ βαθειὰ εἶναι ἡ κεντρικὴ σκέψη κι ὅσα περισσότερα ἀντικείμενα καὶ φαινόμενα ἀγκαλιάζει τὸ καινούργιο σύστημα. Τοῦτο εἶναι πιὸ ἐκδηλοῦ ἀκόμα στὰ δόγματα καὶ θρησκευόμενα, πὰ ἀποτελοῦν κι αὐτὰ ταξινομήσεις τῶν σχέσεων κι ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὑπέρτατη ἔννοια τοῦ χρέους καὶ πρὸς τὴν Ἄνωτατη Βούληση. Τέτοιες ταξινομήσεις εἶναι τὰ δόγματα τοῦ καλθινι-σμοῦ, τοῦ κουακερισμοῦ καὶ τὸ θρησκευτικὸ σύστημα τοῦ Σθέντε-μποργκ. Ὁ ὁπαδὸς κάθε τέτοιου δογματικοῦ συστήματος νιώθει τόση εὐχαρίστηση νὰ ἐκφράζεται γιὰ κάθε πρᾶγμα καὶ γεγονὸς μὲ τὴν καινούργια ὀρολογία, μ' ὅση ἕνα κοριτσάκι πὺ μόλις ἔμαθε φυτολογία ἀνακαλύπτει ξανά τὰ λουλούδια. Γίνεται κάπο-τε ὁ ὁπαδὸς νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὴς διδασχῆς τοῦ δασκάλου του καὶ νὰ μεστῶσει διανοητικᾶ, ἀποκτιῶντας ἔτσι πνευματικὴν αὐτοτέ-λειᾶ. Σ' ὅλα ὁμως τ' ἀνεργάτιστα πνεύματα ἢ ταξινόμηση θεο-ποιεῖται, γίνεται αὐτοσκοπὸς κι ὄχι μέσον πὺ πρέπει γρήγορα νὰ παραμεριστεῖ, ἔτσι ὡστε τὰ τείχη τοῦ συστήματος καταλή-γουν νὰ φυλακίσουν μέσα τους τὸν κόσμο· καὶ νομίζουν αὐτὰ τὰ ἑτερόφωτα μυαλὰ πὺς κι οἱ φεγγοβολῆς ἀκόμα τοῦ σύμπαντος ἔχουν ἀναφτεῖ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ δασκάλου τους. Δὲν τὸ χωράει ὁ νοῦς τους ὅτι ἐσεῖς οἱ ἄλλοι ἔχετε δικαίωμα νὰ βλέπετε διαφορε-τικᾶ — ὅτι μπορείτε νὰ βλέπετε: «Σίγουρα, λένε, ἔχετε κλέψει τὸ φῶς ἀπὸ μᾶς». Καὶ δὲν τὸ καταλαβαίνου πὺς τὸ φῶς δὲ χω-ράει σὲ συστήματα, δὲν πειθαρχεῖ σὲ νόμους, μὰ μπορεί ν' ἀστρά-ψει μέσα σὲ κάθε διάνοια, ἀκόμα καὶ σπὴ δική τους. Ἄς κελαι-

δοῦνε, λοιπόν, κι ἄς λένε πὼς αὐτοὶ ἐφεύραν τὸ φῶς — σύντομη θὰ εἶναι ἡ βασιλεία τους. Τὸ νοικοκυρεμένο τους σύστημα, ἀκολουθώντας τὴ μοῖρα ὄλων τῶν ἄλλων παρόμοιων κατασκευασμάτων, γρήγορα θ' ἀποδειχτεῖ στενόχωρο, χαμηλό, θὰ κάνει ρωγμές, θὰ φθαρεῖ καὶ θὰ γκρεμιστεῖ, καὶ τὸ ἀθάνατο φῶς, χαρωπὸ καὶ νεανικὸ πάντοτε, θὰ λάμψει στὸν κόσμο μὲ χίλια χρώματα, μὲ χίλιες ἀνταύγειες ὅπως καὶ τὸ πρῶτο πρωινὸ τῆς δημιουργίας.

Β' — Εἶναι ἀπὸ ἔλλειψη αὐτοκαλλιέργειας ποὺ ὁ κάθε μορφωμένος Ἀμερικανὸς στρέφεται πρὸς τὴν Ἰταλία, τὴν Ἀγγλία, τὴν Αἴγυπτο κι ἔχει θεοποιήσει τὰ ταξίδια. Ὡστόσο αὐτοὶ ποὺ στέρησαν στὴ συνείδηση τῆς Ἱστορίας τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἰταλία ἢ τὴν Βελλιάδα, δὲ στριφογύριζαν στὸν κόσμο ὅπως οἱ νυχτοπεταλούδες γύρω στὴ λάμπα, μὰ ἔμεναν ριζωμένοι ἐκεῖ ποὺ βρέθηκαν σὰν ἄξονες τῆς γῆς. Σὲ πολλὰς περιστάσεις γιῶθουμε κατάβαθμά μας πὼς ὅπου εἶναι ὁ τόπος μας ἐκεῖ εἶναι καὶ τὸ καθήκον μας. Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ταξιδευτὴς· ὁ φρόνιμος μένει στὴν πατρίδα του· κι ὅταν ἀκόμα οἱ ἀνάγκες του, οἱ ὑποχρεώσεις του τὸν στέλνουν μακριὰ σὲ ξένους τόπους, πρέπει νὰ φέρνει μέσα του τὴν πατρίδα κι ὅλη του ἡ ἔκφραση νὰ μαρτυρεῖ πὼς δὲν πάει νὰ ἐπισκεφτεῖ πόλεις καὶ ἀνθρώπους σὰ λαθρομετανάστης ἢ σὰν ἀνόητος θαυμαστής, μὰ σὰν καταδεκτικὸς ἡγεμόνας, σὰν ἱεραπόστολος σοφίας καὶ ἀρετῆς.

Δὲν ἔχω καμιὰ πεισματωμένη ἀντίρρηση γιὰ τοὺς περίπλους τῆς γῆς ποὺ γίνονται μὲ σκοπὸ τὴν ἔρευνα, τὴ μελέτη τῆς τέχνης ἢ γιὰ ἐκπολιτιστικούς σκοπούς, οὔτε καὶ πὼς δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ταξιδεύει ἂν ἐλπίζει πὼς θὰ μάθει κάτι ἀνώτερο ἀπ' ὅ,τι ξέρει. Μὰ ἐκεῖνος ποὺ περιπλανιέται γιὰ διασκέδαση, ἢ γιὰ νὰ βρεῖ κάτι ποὺ δὲν τὸ ἔχει κιόλα μέσα του, δὲ φεύγει ἀπὸ τὸν τόπο του μὰ φεύγει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ γερνάει, ἀκόμα καὶ νέος, ἀνάμεσα σὲ ἀπολιθωμένους κόσμους. Στὴ Θήβα, στὴν Παλμύρα τὸ πνεῦμα του κι ἡ θέλησή του ἀπονεκρώνονται καὶ καταρρέουν, ὅπως κι οἱ πεθαμένες αὐτὲς πόλεις. Ὅποιος πηγαίνει στ' ἀρχαῖα χαλάσματα γιὰ τὸ δὲν ἔχει τίποτα καλύτερο νὰ κάνει, εἶναι σὰ νὰ κουβαλᾷ ἐρείπια στὰ ἐρείπια.

Τὰ ταξίδια εἶναι ὁ παράδεισος τῶν ἀνόητων. Ἀπὸ τίς πρῶτες μας μετακινήσεις μαθαίνουμε πὼς οἱ ἀποστάσεις δὲν παίζουν ρόλο. Στὸν τόπο μου φαντάζομαι πὼς ἂν πάω στὴ Νεάπολη καὶ στὴ Ρώμη θὰ γεμίσει ἡ ψυχὴ μου ὁμορφιά κι ἡ θλίψη μου θὰ σκορπίσει. Παίρνω τὴ βαλίτσα μου, χαιρετῶ τοὺς φίλους μου καὶ σαλπάρω μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο· νὰ με στὴ Νεάπολη, ἕνα ὄρατο πρωί, κι ὡστόσο στὸ πλευρὸ μου στέκεται ἡ ἴδια ἡ ἀδυσώπητη ἀλήθεια, ὁ ἴδιος θλιμμένος καὶ τραγικὸς ἑαυτός μου ἀπ' τὸν ὅποιο

μάταια θέλησα νὰ ξεφύγω. Πάω στὸ Βατικανὸ καὶ στὰ δογικὰ παλάτια· καμώνομαι πὼς μεθῶ ἀπ' τὰ δράματα ποὺ βλέπω καὶ τίς σκέψεις ποὺ με προκαλοῦν, κι ὅμως στὸ βάθος τίποτα δὲ με συνεπαίρνει. Παντοῦ ὅπου κι ἂν πάω μ' ἀκολουθεῖ ὁ μοιραῖος μου φύλακας.

Γ' — Ὡστόσο αὐτὴ ἡ μανία γιὰ τὰ ταξίδια εἶναι μονάχα ἓνα σύμπτωμα τῆς νοσηρότητας ποὺ ἔχει διαποτίσει ὀλόκληρη τὴν πνευματικὴ μας δραστηριότητα. Ἡ διανόηση ἀλητεύει, καὶ τὸ σύγχρονο μορφωτικὸ μας σύστημα εἶναι τέτοιο ὥστε νὰ ὑποθάλλει τὴν ἀνησυχία. Τὸ πνεῦμα μας ταξιδεύει ἀκόμα κι ὅταν τὸ σῶμα μας ἀναγκάζεται νὰ παραμένει στὴ χώρα ὅπου γεννηθῆκαμε. Μιμούμαστε· γιατί τί ἄλλο εἶναι ἡ μίμηση ἂν ὄχι τὸ ταξίδεμα τοῦ πνεύματος; Χτίζουμε τὰ σπίτια μας μὲ ξενικούς ρυθμούς· στολίζουμε τὰ ράφια μας μὲ ξενικά κομψοτεχνήματα· οἱ γνῶμες μας, τὰ γούστα μας τὰ φερσίματά μας ρέπουν κι ἀκολουθοῦν τὸ Παλιὸ καὶ τὸ Μακρινό. Ὅμως ἡ ψυχὴ ἦταν ἐκείνη ποὺ δημιούργησε τ' ἀριστουργήματα τῶν περασμένων ἐποχῶν. Τὸ πρότυπός τους βρισκόταν μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ καλλιτέχνη. Ἦταν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δράματός του ἐπάνω στὸ πλαστικὸ ὑλικό του κι ἡ ἀφομοίωση τῶν συνθηκῶν ποὺ τὸν τριγύριζαν. Τί χρειάζεται, λοιπόν, ν' ἀντιγράψουμε τὰ δωρικὰ ἢ τὰ γοθικὰ πρότυπα; Ἡ ὁμορφιά, ἡ ποικιλία, ἡ ὑψηλόφρονη σκέψη κι ἡ πρωτότυπη ἔκφραση εἶναι κοντὰ μας, γύρω μας ὅσο ἦταν πάντοτε κοντὰ καὶ γύρω σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, κι ἂν ὁ Ἀμερικανὸς καλλιτέχνης μελετήσῃ μ' ἀγάπη κι ἐλπιδοφόρα διάθεση τί τὸ συγκεκριμένο θὰ φτιάσῃ, ἔχοντας ὑπ' ὄψη του τὸ κλίμα, τὴ γῆ, τὴν ἰδιοτυπία τοῦ φωτός, τίς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ, τίς συνήθειες καὶ τίς πολιτειακές πεποιθήσεις, τότε θὰ ὑψώσει καὶ τοῦτος ἓνα χτίσμα, ὅπου ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ θὰ συνταιριάζονται, κι ὅπου ἰκανοποιητικὰ θὰ ἰσοζυγιάζονται τὸ αἶσθημα καὶ τὸ γούστο.

Βασίσου στὸν ἑαυτὸ σου· ποτὲ μὴ μιμεῖσαι. Τὸ προσωπικό σου χάρισμα μπορεῖς νὰ τὸ ἐκδηλώσῃς ὅποιαδήποτε στιγμή μὲ τὴ δύναμη ποὺ ἔχει σωρεύσει μέσα σου ἢ ἀποθησαυρισμένη ἐμπειρία· ἐνῶ στὴν υἱοθετημένη τεχνοτροπία θὰ ἔχεις πάντα ἓνα πρόσκαιρο καὶ μειωμένο τίτλο κυριότητας. Ὅ,τι ὁ καθένας μπορεῖ νὰ δώσει καλύτερο, θὰ τοῦ τὸ διδάξῃ ὁ Πλάστης του, κανένας ἄλλος. Γιατί καὶ κανένας δὲν ξέρεῖ τί μπορεῖ νὰ δώσει ἓνας ἄλλος, ἂν αὐτὸς δὲν τὸ φανερώσῃ πρῶτος. Ποῦ εἶναι ὁ δάσκαλος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ διδάξῃ τὸν Σαίξπηρ; Ποῦ εἶναι ὁ δάσκαλος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ διαπλάσῃ διάνοιες σὰν τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ Οὐάσιγκτον ἢ τοῦ Βάκωνα καὶ τοῦ Νεύτωνα; Ὁ κάθε μεγάλος εἶναι καὶ μοναδικός. Τὸ ἰδιαίτερο ποὺ ἐχαρακτήριζε τὸν Σκιπλίωνα,

είναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο ποὺ δὲ μπορούσε νὰ τὸ δανείσει. Ὁ Σαίξπηρ δὲ γίνεται μὲ τὴ μελέτη τοῦ Σαίξπηρ. Κάνε αὐτὸ ποὺ σοῦ ἀνατέθηκε καὶ δὲ σοῦ ἀπομένει οὔτε νὰ τολμήσεις οὔτε νὰ εὐχηθεῖς κάτι παραπάνω. Στὴν κρίσιμη στιγμή τῆς δημιουργίας εἶναι στὸ χέρι σου νὰ κατορθώσεις κάτι μεγάλο καὶ τολμηρό, ὅσο ἦταν κι ἐκεῖνο ποὺ κατόρθωσαν ἡ σμίλη τοῦ Φειδία, τὸ μυστρί τῶν Αἰγυπτίων, ἡ γραφίδα τοῦ Μωϋσῆ ἢ τοῦ Δάντη — κι ὡστόσο ὀλότελα διαφορετικὰ ἀπ' ἐκείνων τὰ ἔργα. Οὔτε καὶ πῶς θὰ καταδεχότανε ἡ ἀστείρευτη σὲ πλούτη ψυχὴ, ἡ μυριόστομη αὐτὴ «παρὰ λαλέουσα» νὰ ἐπαναλάβει τὸν ἑαυτὸ της. Ὅμως, ἂν μπορεῖς ν' ἀκούσεις τὴ φωνὴ τῶν μεγάλων δημιουργῶν, χωρὶς ἄλλο θὰ τοὺς ἀποκριθεῖς μὲ τὴν ἴδια δύναμη· γιατί τὸ αὐτὸ κι ἡ γλῶσσα εἶναι δύο ὄργανα μιᾶς ἐνιαίας φύσης. Μείνε πιστὸς στοὺς ἀπλοὺς κι ἄδολους χώρους τῆς πρωτόφαντης κι ἀνεπαγάλειπτης ζωῆς σου, ἄκουε τὰ σκιρτήματα τῆς καρδιάς σου καὶ θὰ μπορέσεις νὰ ξαναφτιάσεις τὸν κόσμον ἐπάνω σὲ καινούργια ἀχνάρια.

Δ' — Ὅπως ἡ Ἐρησκεία μας, ἡ Ἐκπαίδευσή μας, ἡ Τέχνη μας περιμένουν ἀπ' ἔξω τὴν προκοπὴ τους, τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὴν κοινωνία μας. Ὅλοι κομπάζουν πῶς βοηθοῦν τὴ βελτίωση τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, μὰ πῶς νὰ βελτιωθεῖ ἡ κοινωνία ἀφοῦ κανένας δὲν προσπαθεῖ νὰ βελτιωθεῖ!

Ἡ κοινωνία δὲ προοδεύει· χάνει ἀπ' τὸ ἓνα μέρος, ἐνῶ ταυτόχρονα κερδίζει ἀπ' τ' ἄλλο. Ἡ πρόοδός της εἶναι φαινομενική. Περνάει ἀπὸ πολλές μεταβολές: κάποτε εἶναι βάρβαρη, κάποτε πολιτισμένη, κάποτε χριστιανική, κάποτε πλούσια, κάποτε ἐπιστημονική· ὅμως οἱ μεταβολές αὐτὲς δὲν εἶναι βελτιώσεις. Γιὰ κάθε καινούργιο ἀπόκτημά της δίνει ἀνάλογα λύτρα. Ἡ κοινωνία ποὺ ἀποκτᾷ καινούργιες τέχνες χάνει τ' ἀρχέγονά της ἔνστιχτα. Τί ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν καλοντυμένο, τὸν γραμματισμένο, τὸν σκεπτόμενο Ἀμερικανὸ ποὺ ἔχει καὶ ρολοῖ, μολύδι καὶ χαρτονομίσματα στὴν τσέπη του καὶ στὸν ἰθαγενῆ τῆς Νέας Ζηλανδίας, ποὺ εἶναι γυμνὸς καὶ κατέχει γιὰ μοναδική του περιουσία ἓνα ρόπαλο, ἓνα καμάκι καὶ μιὰ ψάθα, καὶ ποὺ κοιμάται μ' ἄλλους εἴκοσι μέσα σὲ μιὰ καλύβα! Συγκρίνετε ὅμως τὴν υἰεὶα τῶν δύο ἀνθρώπων καὶ θὰ διαπιστώσετε πόση δύναμη ἔχει χάσει ὁ λευκός. Ἄν πιστέψουμε τοὺς ταξιδιωτὲς, τὸ τραῦμα ἀπὸ μιὰ τσεκουριά στὸ σῶμα τοῦ ἰθαγενῆ ἐπουλώνεται σὲ δύο, τρεῖς τὸ πολὺ μέρες, ἐνῶ τὸ ἴδιο χτύπημα θὰ ἔστελνε ἓνα λευκὸ στὸν τάφο.

Ὁ πολιτισμένος κατασκεύασε τὸ ἀμάξι, μὰ ἔχασε τὴ σβελάδα τῶν ποδιῶν του. Στηρίζεται σὲ μπαστούνια, γιατί δὲν τὸν στηρίζουν πιά οἱ μυῶνες του. Ἐχει ἓνα θαυμάσιο ἐλβετικὸ ρολοῖ,

μά ξαστοχεῖ ἂν κάνει νὰ ὑπολογίσει τὴν ὥρα ἀπ' τὸν ἥλιο. Ἐχει πιθανώτατα στὴν τσέπη του ἓνα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ναυτικά ἡμερολόγια τοῦ Γκρήνουιτς πού δίνουν πληροφορίες γιὰ ὅλα τὰ ἐγκόσμια καὶ τὰ οὐράνια πράγματα, μὰ δὲ μπορεῖ ν' ἀναγνωρίσει οὔτε ἓνα ἀστέρι στὸν οὐρανό. Δὲν ξέρει νὰ ἐπιστημάνει τὰ ἡλιοστάσια καὶ τίς ἰσημερίες· καὶ δὲν κατορθώνει νὰ ξεχωρίσει τίς ἐποχές καὶ τίς ὑποδιαίρέσεις τοῦ ἔτους, ἂν δὲν καταφύγει στὸν τυφλοσοῦρτη τοῦ ἡμεροδείχτη. Τὰ διάφορα σημειωματάρια του ἀντικαθιστοῦν τὴ μνήμη του· ὁ στοχασμός του εἶναι βαρυφορτωμένος ἀπὸ βιβλία κι δλόκληρες βιβλιοθήκες· ἀπὸ τότε πού ἐπινόησε τ' ἀσφαλίστικὰ γραφεῖα, αὔξησαν τὰ δυστυχήματα· κι εἶναι ζήτημα ἂν τὰ μηχανικὰ μέσα δὲν εἶναι ἐμπόδια στὶς δραστηριότητές μας· ἂν δὲν ἔχουμε χάσει ἀπὸ ἐκλέπτυνση κάποια δόση ἐνεργητικότητας, ἂν ὁ χριστιανισμός μας, περισφιγμένος μέσα σὲ θεσμοὺς καὶ σὲ τύπους, δὲ μᾶς ἔκανε νὰ χάσουμε κάποια ἀπὸ ἐκείνη τὴν πρωτόγονη δύναμη τῆς ἄγριας φύσης μας. Γιατὶ ὁ κάθε στωικός ἦταν στωικός· τί εἶδους ὅμως ἀνθρώπινο τύπο ἔφτιασε ἢ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος;

Ὅπως ἔχουν ἀλλάξει τὰ μέτρα ὕψους καὶ χωρητικότητας, ἔτσι ἀλλάξε κι ἡ ἠθικὴ ἀξιολόγηση· ἡ οὐσία ὅμως εἶναι ἡ ἴδια· ὑπάρχει τὸ ὕψος, ἡ χωρητικότητα, τὸ ἦθος ἄσχετα μὲ τί μονάδες τὰ μετροῦμε. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι σήμερα καλύτεροι σὲ ἦθος καὶ ἀξία παρ' ὅσο ὑπῆρξαν σ' ἄλλους καιροὺς. Ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους ἄνδρες τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων καὶ τῶν τελευταίων ὑπάρχει μιὰ ἰδιότυπη ἰσότητά· δὲν κατόρθωσαν οὔτε οἱ ἐπιστῆμες, οὔτε οἱ τέχνες, οὔτε οἱ θρησκείες καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα, νὰ φτιάσουν ἓναν τύπο μεγάλου ἀνδρα ἀνώτερου ἀπ' τοὺς ἥρωες τοῦ Πλουτάρχου πού ἔζησαν ἐδῶ κι εἰκοσιτρεῖς ἢ εἰκοσιτέσσερις αἰῶνες. Ἡ φυλὴ τῶν ἀνθρώπων δὲν προάγεται «ἐν χρόνῳ». Ὁ Φωκίων, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Διογένης, ἦταν μεγάλοι ἄνδρες, μὰ δὲν ἀφησαν πίσω τους γενιὰ νὰ συνεχίσει τὴ μεγαλοσύνη τους. Ὅποιος παρουσιαστῆ νὰ ἔχει τὴ δική τους μεγαλοσύνη, δὲ θὰ ξαναζήσει μὲ τ' ὄνομά τους τὴ ζωὴ τους, μὰ θὰ συγκροτήσῃ δική του αὐθύπαρχτη κι αὐτοδύναμη προσωπικότητα. Οἱ τέχνες κι οἱ ἐφευρέσεις κάθε ἐποχῆς εἶναι ἓνα ροῦχο πού τὸ φοροῦν οἱ ἄνθρωποι, μὰ πού δὲν τοὺς δίνει καινούργιες οὐσιαστικὲς δυνάμεις. Τὸ κακὸ πού προέρχεται ἀπὸ τὴ βελτίωση τῶν μηχανικῶν μέσων ἰσοσταθμίζει τὸ καλὸ πού παρέχουν. Ὅσα κατόρθωσαν οἱ Χοῦντσον καὶ Μπέριγκ μὲ τὰ ψαροκάικα τους ἔφεραν σὲ ἀμηχανία τοὺς Πάρρυ καὶ Φράνκλιν, πού ἦταν ἐξοπλισμένοι μὲ ὅλα τὰ ἐφόδια τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Γαλιλαῖος μ' ἓνα ζευγάρι κιάλια ἀνακάλυψε περισσότερα οὐράνια σώματα καὶ φαινόμενα ἀπ' ὅσα τυχὸν ἀνακάλυψε μεταγενέ-

στερός του αστρονόμος. Ὁ Κολόμβος ἔφτασε στὸ Νέο Κόσμο μὲ μιὰ καραβέλα χωρὶς κατάστρωμα. Εἶναι περίεργο πῶς μέσα σὲ λίγα χρόνια ἢ λίγους αἰῶνες πέφτουν σ' ἀχρηστία καὶ σὲ λήθη τὰ μηχανικὰ μέσα κι οἱ ἐφευρέσεις ποὺ στὸν καιρὸ τους χαιρετίστηκαν μὲ τόσες βαρύβροντες τυμπανοκρουσίες! Ἡ μεγαλοφυΐα ἐπιστρέφει στὸν ἀγνό, στὸν ἀχάλαστο ἄνθρωπο. Θεωρήσαμε τὴν ἀνάπτυξη τῶν μέσων τοῦ πολέμου σὰν ἕναν ἀπ' τοὺς θριάμβους τῆς ἐπιστήμης, ὥστόσο ὁ Ναπολέων κυρίευσε τὴν Εὐρώπη μὲ τὴ μέθοδο τοῦ στρατωνισμοῦ, δηλαδή μὲ τὴ μέθοδο ἐκείνη ποὺ γυμνάζει τὸ στρατιώτη γὰρ βασιίζεται στὶς δυνάμεις του καὶ τὴν ἀξιοσύνη του μὴ περιμένοντας ἀπὸ πουθενὰ κανενὸς εἶδους βοήθεια. Ὁ αὐτοκράτωρ πίστευε πῶς δὲ μπορούσε γὰρ κάνει ἕνα τέλειο στράτευμα, λέει ὁ Λὰς Κάζ, «ἀν πρῶτα δὲ χαλνοῦσε ἐπιμελητεῖες, καντίνες, καρότσες, ὥστε γὰρ γίνει ὁ στρατιώτης ἱκανός, ὅπως κι ὁ Ρωμαῖος συνάδελφός του στὴν ἀρχαιότητα, γ' ἀλέθει τὸ σιτάρι στὸ χειρόμυλό του, γὰρ ζυμώνει καὶ γὰρ ψήνει μόνος τὸ καρβέλι του».

Ἡ κοινωνία εἶναι σὰν τὸ κύμα. Προχωρεῖ τὸ κύμα, μὰ τὸ νερὸ ποὺ τὸ ἀποτελεῖ μένει στάσιμο. Ἐὸ χῶμα ποὺ εἶναι στὸν κάμπο δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ποὺ εἶναι ψηλὰ στὰ βουνά, μὰ μιὰ φαινομενικὴ ἐνότητα συνδέει τὸ ἔδαφος. Ἐὰ ἄτομα ποὺ κάνουν σήμερα ἕνα ἔθνος, πεθαίνουν αὔριο κι ἢ προσωπικότητά τους κι ἢ ἐμπειρία τους χάνονται μαζί τους.

Ἐὸ ἴδιο κι ἢ σημασία ποὺ δείχνουμε γιὰ τὴν ἰδιοκτησία καὶ τὴν ἐννομη ἐξουσία ποὺ τὴν προστατεύει πηγάζει ἀπὸ ἔλλειψη αὐτοπεποίθησης. Οἱ ἄνθρωποι ἔζησαν τόσον καιρὸ μακριὰ ἀπ' τὸν ἑαυτό τους, ὥστε κατάντησαν γὰρ θεωροῦν τοὺς θρησκευτικούς, ἐπιστημονικούς καὶ πολιτικούς θεσμούς, σὰ γὰρ εἶναι οἱ φύλακες τῆς ἰδιοκτησίας τους κι ἀποδοκιμάζουν κάθε κίνημα ποὺ κατευθύνεται ἐνάντια σ' αὐτοὺς τοὺς θεσμούς, ὄχι γιὰτὶ φοβοῦνται μὴν πάθουν οἱ ἴδιοι οἱ θεσμοί, ἀλλὰ γιὰτὶ φοβοῦνται μὴν πάθει ἢ ἰδιοκτησία τους. Ἐκτιμοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ἀπὸ τὸν πλοῦτο τους κι ὄχι ἀπ' τὴν ἀξία τους. Ὅμως ὁ ἄνθρωπος μὲ συνείδηση πρέπει γὰρ ντρέπεται γιὰ τὴν ἰδιοκτησία του, πρέπει γὰρ ντρέπεται γιὰ ὅ,τι κατέχει ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸν ἑαυτό του. Πρέπει ἰδιαίτερα γὰρ ντρέπεται γιὰ ὅ,τι τοῦ δόθηκε ἀπὸ σύμπτωση, ἀπὸ κληρονομία, ἀπὸ δωρεὰ ἢ γιὰ ὅ,τι εἶναι προϊόν ἀδικίας, γιὰτὶ τότε συναισθάνεται πῶς ὅ,τι κατέχει δὲν τὸ κατέχει πραγματικά, δὲν ἔχει ρίζες μέσα του, καὶ πῶς ἂν ἀκόμα βρίσκεται στὴν κυριότητά του, τοῦτο συμβαίνει γιὰτὶ δὲν τοῦ τὸ ἀφαίρεσε ἐπανάσταση ἢ ληστής. Ὁ ἄνθρωπος ἀπ' τὴ φύση του πρέπει, βέβαια, κάτι γ' ἀποκτᾶ αὐτὸ ὅμως ποὺ θ' ἀποκτᾶ ὡς εἶναι μιὰ ἰδιοκτησία στέρεη, ἀπρόσβλητη, ζωντανή, ποὺ δὲ θὰ φοβᾶται τὰ καπρί-

τσια τῆς ἐξουσίας, τοὺς ὄχλους, τὶς ἐπαναστάσεις, τὶς πυρκαγιές, τὶς θύελλες καὶ τὶς χρεωκοπίες, μὰ ποὺ θὰ ὑπάρχει καὶ θ' ἀναγεννιέται ὅσο ὑπάρχει κι ἀναπνέει ὁ ἄνθρωπος. «Ἡ τύχη σου ἢ ὁ κλῆρος σου στὴ ζωή», εἶπε ὁ χαλίφης Ἀλῆ, «ἔρχεται τὸ κατόπι σου· τί χρειάζεται λοιπὸν νὰ τὰ κυνηγᾷς;» Αὐτὴ ἡ ἐξάρτησή μας ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὴ δουλικὴ ὑποταγή μας στὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχή. Τὰ πολιτικὰ κόμματα δὲν κουράζονται νὰ ὀργανώσουν συνέδρια· ὅσο πιὸ πολυάριθμὴ ἢ συνάθροιση τόσο πιὸ οὐρανόφραστες οἱ ζητωκραυγές: Νά ἡ ἀντιπροσωπεῖα τοῦ Ἑσσεξ! Νά οἱ δημοκρατικοὶ ἀπὸ τὸ Νιού Χάμσαϊρ! Νά οἱ Οὐίγοι ἀπ' τὸ Μέιν! Οἱ νέοι πατριῶτες νιώθουν δυνατώτερο τὸν ἑαυτὸ τους τώρα ποὺ ἀπόκτησαν χίλια μάτια καὶ χίλια χέρια. Τὸ ἴδιο, κι ὅσοι λένε πὼς ἔχουν καινούργια προγράμματα συγκαλοῦν συγκεντρώσεις, βγάζουν ψηφίσματα, καὶ διαλύονται ὁμαδικὰ ὅπως καὶ συγκεντρώθηκαν. Ὅχι, φίλοι μου! Ἄν ὁ Θεὸς καταδεχτεῖ νὰ σκηνώσει μέσα σας, θὰ τὸ κάνει μ' ἕναν τρόπο πέρα ὡς πέρα ἀντίθετο. Μονάχα ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποτινάξει ὅλα τὰ ξένα πρὸς τὸν ἑαυτὸ του στηρίγματα κι ὀρθώσει μόνος του τὸ ἀνάστημά του, θὰ γίνῃ δυνατὸς καὶ κυρίαρχος. Κάθε νεοσύλληκτος ποὺ προσέρχεται κάτω ἀπ' τὴ σημαία του τὸν ἐξασθενίζει. Δὲν εἶναι προτιμότερος ἕνας ἄνθρωπος ἀπὸ μιὰν ὀλόκληρη πόλη; Μὴν περιμένετε ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους βοήθεια καὶ θ' ἀνακαλύψετε στὸ τέλος πὼς ἐσεῖς εἰστε ἐκεῖνος ποὺ σὰν κολόνα στηρίζετε ὅλα ὅσα σᾶς περιβάλλουν. Ὅποιος νιώσει πὼς ἡ δύναμη εἶναι «ἐνδογενής», καὶ πὼς ἦταν ἀδύνατος γιατί τὴν ἀναζητοῦσε σὲ ξένες, ἔξω ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του, πηγές, κι ἀποφασίσει ἀδίσταχτα νὰ στηριχτεῖ μόνον σ' ἕ,τι κατέχει, αὐτὸς μπορεῖ ν' αὐτοκυβερνηθεῖ καὶ νὰ κατορθώσει θαύματα: ὅπως, κι ἐκεῖνος ποὺ στηρίζεται στὰ δικά του πόδια στέκεται καλύτερα ἀπ' ἐκεῖνον ποὺ στηρίζεται σὲ ξένα.

Ἔτσι ν' ἀντιμετωπίζεις κι αὐτὸ ποὺ λέγεται Μοῖρα. Οἱ περισσότεροι νομίζουν πὼς εἶναι ἕνα τυχερὸ παιχνίδι· ποντάρουν, κι εἴτε τὰ χάνουν ὅλα εἴτε τὰ κερδίζουν ὅλα — κατὰ πῶς γυρίσει ὁ τροχός. Ἐσὺ ὅμως παραμέρισε αὐτὰ τὰ κέρδη σὰ νὰ εἶναι ἄνομα, κι ἔχε πάντα ὑπ' ὄψη σου τὸ Αἴτιο καὶ τὸ Ἀποτέλεσμα, τοὺς δύο αὐτοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Θεοῦ. Πράττε καὶ κάτεχε μὲ τὴ θέληση καὶ θ' ἀλυσοδέσεις τὸν τροχὸ τῆς Τύχης, χωρὶς νὰ ἔχεις ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα τὸ φόβο ἀπ' τὴν ἀστάθειά του. Μιὰ νίκη στὴν πολιτικὴ, μιὰ αὐξηση τοῦ εἰσοδήματος ἢ κάποιο ἄλλο εὐνοϊκὸ γεγονός σὲ κάνει νὰ ἐνθουσιάζεσαι καὶ νὰ βλέπεις ρόδινο τὸ μέλλον. Μὴ γελιέσαι. Τὴν εἰρήνην δὲ θὰ σοῦ τὴ δώσει παρὰ μονάχα ὁ ἑαυτὸς σου. Τὴν εἰρήνην θὰ σοῦ τὴ δώσει ὁ θρίαμβος τῶν ἀρχῶν ποὺ πίστεψες.